

Francka BENEDIK
ZRC SAZU, Ljubljana

FONOLOŠKI OPIS GOVORA VASI SELCA

V opisu je podan fonološki opis govora vasi Selca v Selški dolini. Govor spada v selško narečje, leži pa na meji med gorenjskim, škofjeloškim, poljanskim in podbrškim narečjem. Prav zaradi lege se je izoblikovalo v svoje narečje, čeprav je njegova osnova gorenjska.

Prikazano je sinhrono stanje glasov in prozodija ter izvor posameznih enot. Za izhodišče služi Splošnoslovenski fonološki sistem Tineta Logarja, objavljen v *Fonoloških opisih*, Sarajevo 1981. Povsod je navedeno nekaj tipičnih primerov. Samoglasniški sistem je monoftongičen. Naglašeni dolgi samoglasniki su *i*, ozki *e*, široki *e*, *a*, široki *o*, ozki *o*, *u*; naglašeni kratki samoglasniki so *e*, polglasnik *ə*, *a* in *o*, nenaglašeni pa *i*, *e*, polglasnik *ə*, *a*, *o*, *u* ter zlogotvorni *l*, *m*, *n*. Dolga *i* in *u* sta fonetično bližja kratkim samoglasnikom. Opozoriti je treba na zelo pogosto onemitev nekaterih izhodiščnih samoglasnikov. Od soglasnikov je najbolj opazna ohranjenost zvenečnosti v izglasju.

Vas Selca¹ leži v središču Selške doline, ki se po njej tudi imenuje. Od Škofje Loke je oddaljena 13 km. Naselje je staro, prvič omenjeno že l. 973. Do zadnje vojne je bilo predvsem kmečko naselje, po vojni pa so se prebivalci zaposlili v bližnjih Železnikih, kjer se je razvilo več industrijskih obratov.

Govor kraja spada v selško narečje, katerega središče so prav Selca z bližnjimi vasmii. V osnovi je to gorenjsko narečje, ker pa meji na škofjeloško, poljansko in podbrdsko, in ker je bila dolina v zgornjem delu naseljena z nemškimi kolonisti, ima nekatere svoje značilnosti in je zato izločeno iz ostalega gorenjskega narečja.

1. STANJE

1.1. GLASOVI

1.1.1. Samoglasniki

1.1.1.1.1. Naglašeni dolgi samoglasniki

i:				u:
	e:		o:	
	e:	o:		
		a:		

¹ Opis je narejen po gradivu Tereze Leben-Pivk (diplomska naloga 1968/69 z dodatnim preverjanjem).

1.1.1.1.2. Naglašeni kratki samoglasniki

e ə o
a

1.1.1.2. Nenaglašeni samoglasniki

i e ə o u
a ɨ ɯ

1.1.2. Soglasniki

1.1.2.1. Zvočniki

v l r m
j n

1.1.2.2. Nezvočniki

p b f
t d
c s z
č š ž
k x g

1.3. NAGLAS

Naglasne enote so: V̇:, V̇:, V̇, V.

2. OPIS

2.1.1.1.1. /i:/ in /u:/ sta fonetično zelo kratka glasova.² Razmerje med njunima dolžinama in dolžinami ostalih dolgih samoglasnikov je drugačno kot je to razmerje v večini slovenskih govorov.

/e:/ v položaju pred /j/ in /o:/ pred /v/ sta nekoliko ožja kot navadno.

2.1.1.1.2. /ə/ je precej ejevski, zato se včasih namesto njega fakultativno govori /e/.

2.1.2.1. /j/ ima rahlo priporo, ki je pred samoglasniki nekoliko močnejša, v vseh položajih pa je njegova vrednost j̥.

2.1.2.2. Zapora /g/ je zelo rahla.

3. RAZVRSTITEV

3.1.1.1.1. /ɛ:/ ni možen v položaju pred /j/ (mé:ja, jè:j, vé:ja, zvé:жда, žé:ja).

/ɔ/ ni možen v položaju pred /v/ (vdó:va, zapó:vd).

/u:/ ni možen v položaju pred /r/. V tem položaju se nevtralizirata /ɔ:/ in /u:/ v nadfonemu /ɔ:/ (bó:rja, bó:rkle, tò:r, tò:ršca).

3.1.1.1.2. Naglašeni kratki a je izredno redek glas.

3.1.2.1. /v/ ima v položaju pred soglasniki in v izglasju varianto [ʋ], /n/ ima v položaju pred /k, g/ varianto [ŋ].

² F. Ramovš tovrstne samoglasnike imenuje nadkratke. *Historična gramatika slovenskega jezika* VII, Ljubljana, 1935, 112.

3.1.2.2. Nezvočniki se po zvonečnosti prilagajajo sledečemu nezvočniku.

3.3. V zadnjem ali edinem zlogu besede se ton nevtralizira.

4. IZVOR³

4.1.1.1.1.

- i:** < i: (pí:šem, sví:na, zí:ma, lì:st, sì:n, zì:d)
< naglaš. i v nezadnjem zlogu (xí:ša, lí:pa, rí:ba, tí:či)
- ɛ:** < ě: (besè:da, mè:sta, lè:p, cvè:t, lè:s, snè:g, gré:x, mlé:k, své:ča)
< naglaš. ě v nezadnjem zlogu (bré:za, nevé:sta, stré:xa)
< e: (lè:d, pè:č, pepè:u, sərçè:)
< naglaš. e v nezadnjem zlogu (mè:člem 'mečem', pè:rje, zè:le, žé:nska)
< ɛ: (glè:dam, imè:, pè:st, pè:t, plè:šem, zè:be)
< naglaš. ɛ v nezadnjem zlogu (dé:tela, telé:ta – Gsg, poklé:kŋt)
- e:** < e, ki je prišel pod naglas po premiku naglasa s končnega kratkega zloga (čé:l 'čelo', pé:če, ré:če, tē:ta, žé:na)
< ɛ, ki je prišel pod naglas po premiku naglasa s končnega kratkega zloga (jé:zək)
- a:** < a: (á:pŋ, brá:da, glá:va, xrá:st, trá:va, dvà:, grà:d, prà:x)
< naglaš. a v nezadnjem zlogu (brá:ta – Gsg, krá:va, má:t)
< ə: (dà:n, là:n, là:ž, mà:š, và:s)
< naglašeni ə v nezadnjem zlogu (gá:ne, lá:že, pá:si, sá:ne)
- o:** < o, ki je prišel pod naglas po premiku naglasa s končnega kratkega zloga (kó:nc, kó:tu, kó:sa, kó:za, ló:nc, vó:sa)
< ɔ, ki je prišel pod naglas po premiku naglasa s končnega kratkega zloga (só:sed)
< ɔ: in ɔ skupaj z [ɔ] (kó:ɔnem – 1. sg., dó:ɔga – Nsg. f., pò:ɔx)
- ɔ:** < o: (bò:g, gnò:j, mò:č, nò:č, dřevò:, mesò:, sxò: 'suho')
< naglaš. o v nezadnjem zlogu (dó:ta, xó:ja, nò:sŋ, nò:ša, škò:da, prò:sŋ, vò:la)
< ɔ: (drò:g, golò:b, gò:pc, mò:ž, pò:t, rò:b, sò:d, zò:p)
< naglaš. ɔ v nezadnjem zlogu (dò:ga, gó:ba, kò:ča, tò:ča)
- u:** < u: (lú:č, lú:bje, olù:pk)
< naglaš. u v nezadnjem zlogu (kú:xna, kú:pa – Gsg., krú:xa – Gsg.)

4.1.1.1.2.

- e** < naglaš. e v zadnjem zlogu (kmèt, žrèm)
< naglaš. ɛ v zadnjem zlogu (žbè 'žrebe')
- ə** < naglaš. ə v zadnjem zlogu (bàt, dàž, pès, tàš)
< naglaš. i v zadnjem zlogu (bèk, grèč, kosèt, màš, nèt, sèt, sèr, štèl, tàč)
< naglaš. ě v zadnjem zlogu (xrèn)
< naglaš. u v zadnjem zlogu (càg, jàg, kèp/kèp/kòp, kràx/krèx, tà/tè)
< ɾ: in r: skupaj z /r/ (pèrst, tàrd, smèrt, žèrd)
- a** < naglaš. a v zadnjem zlogu (gàd, mràs, nàs, tàm)

³ O izvornih glasovih glej T. Logar: Izhodiščni splošno-slovenski fonološki sistem, *Fonološki opis...* ANUBiH, Sarajevo 1981, 29.

- o** < naglaš. o v zadnjem zlogu (čòk, dnò, kòn, kòš, kròp, snòp)
< naglaš. o v zadnjem zlogu (stròk)
< naglaš. a, e, e, e, e, i pred -u < -w, -l (zdròu, znòu, šòu, žòu, mlòu, pkòu 'pekel', ubòu, skròu)
- 4.1.1.2.
- i** < i, če je analogno vnešen iz naglašene položaja (žiulé:ne)
< -ji po asimilaciji (mà:či, pà:si, vi:ši)
- e** < e (letí:, nebò:, vesé:la, zelé:n 'zeleno', tē:če, jé:čmen)
< e (mesò:, ví:me, krá:ve – Npl., rí:be – Gsg.)
< a v skupini -aj (učé:rej, zjú:trej)
- ə** < ə (məglà, stəbər, stəzà)
< i (šəròk, təši:, vó:lə – Npl.)
< ě (cəđət, cvədè, snəžè:n, təstò:)
< u (dəšət, kəpvət, mədi: se)
< r skupaj z /r/ (kərvi: – Gsg.)
< nenaglašeni i, ě, u/o za r v položajih, v kakršnih so nastali l, m, n, ob hkratni metatezi (tərjè: 'trije', nò:tər 'notri', dó:bərmo, dərgò:d 'drugod', jú:tər 'jutro')
- a** < a (kamnè, mlakú:ža, mlatòč, planí:na, sè:kam, umà:zan)
< o v ponaglasnih zaprtih zlogih, večinoma v končnicah (z brá:tam, s strí:cam)
- o** < o (bolà:n, kolò:, porò:ka, prosò:, vodení:ca, já:goda, lá:kota, mlá:tmo – 1. pl., brá:tou – Gpl., já:vor, rá:kou – Gpl)
< o (zobè:, svi:no – Asg., s krà:vo – Isg., vi:djo – 3. pl.)
< l skupaj z [u] (soužè:, doužà:n)
< ponaglasnega a pred [u] (< l, w) (sé:kou, ži:lou)
< -u v D, L pridevnikov in zaimkov, a tudi samostalnikov (dó:bərmo, mlá:dmo, usò:kmo 'visokemu', gũ:nmo, z né:mo, ó:kno, brá:to/brá:tu)
- u** < u- (učí:u, umər – 3. pl.)
< u, če je analogno vnešen iz naglašene položaja (kupvət)
< o- (ukò:l, utà:va, utròk, utrò:be)
< prednaglasni vè, ve, vi preko və (suti:la 'svetila', cudè 'cvete', ulí:ka 'velika', usòk 'visok')
< -eł, -ěł, -ił (dé:bu, vi:du, nó:su)
< -ew (cè:rku, plí:tu), verjetno tudi iz -iw
< l, w za zvočnikom (umər, čər)
< w- pred nezvenečimi nezvočniki (učà:s, ukrèj, uprà:šat, usà:k, ušeni:ca)
- l, m, n** < l, m, n + i, ə, ě, u + nezvočnik + naglašeni V (lasi:ca, ləžni:k, ləšè:n, ləpí:na, məzèl, mədi:l, nəkè:r)
< naglašeni V + nezvočnik + l, m, n + i, ə, ě, u/(o v zvezi z maskulinizacijo) + nezvočnik ali pavza (kí:słca, sè:kl, prevé:sl, pərsm, pi:sm, prá:znk, své:šnc, sí:tñ, á:pñ)
< naglašeni V + nezvočnik (ali zvočnik) + i, ə + končni l, m, n (ná:gł, čmərl, lú:pñ, ká:šñ 'kakšnim', flé:tñ, má:lñ)

< nekatere druge podobne kombinacije zgornjih glasov⁴

4.1.2.

Soglasniki /j, r, m, n, p, b, f, t, d, c, s, z, č, ž, š, k, g, x/ so nastali iz enakih glasov v izhodiščnem sistemu, poleg tega pa:

4.1.2.1.

v < w razen w- pred nezvnečimi nezvočniki

< l praviloma ne pred samoglasniki ali j (bè:ɥ, pepè:ɥ, pi:ɥ, bò:ɥna, pà:ɥc)

< proteza pred o- (vò:gle, ɥó:kŋ, ɥó:le, vó:rx, vó:sa, ɥó:sla, vó:sŋ)

< ʎ: in ʎ skupaj z /o/ (dó:ɥg, mó:ɥzem, souzè:, tó:ɥčem, vò:ɥk, žó:ɥna)

< p, b v skupini pš – leksikalizirano (klò:ɥc 'klobec', ušən 'pšeno', ušení:ca)

j < pred šumniki: bè:jž, grajši:na, gró:zdje, ó:jstər, plá:jš, pó:jstla, zagò:jzda)

l < l pred sprednjimi samoglasniki in j

< pred soglasniki in pavzo – leksikalizirano (kò:lca, skà:l, tá:l, zá:l)

< l (klu:č, krá:l, plú:ča, vó:la, zé:m̩la)

< primarna skupina tl, dl (gò:ru 'grlo', mó:lt 'moliti', ši:l, vi:le)

r < r:, r skupaj s /ə/ (kərví: – Gsg., pərst, smərt, tərd, žərd)

n < n̩ (koré:ne, lù:kna, ní:va, svi:na)

< v stranskih sklonih samostalnikov na -l̩ (a:ngl̩na, ná:g̩l̩na, té:mp̩l̩na)

4.1.2.2.

š < č v skupini čk – leksikalizirano (pəškà, mà:ška/mà:čka, nɛ:škla 'valjar')

č < k pred prednjimi samoglasniki – kot starejša dubleta, leksikalizirano (čè 'ke < tja', čé:tna, čé:vder, či:kla, či:ta, nɛ:č 'nekje', ščé:ra 'sekira')

k < tj in t pred i – leksikalizirano (tré:k 'tretji', preke 'proti', ke 'tja')

< t pred l, n – leksikalizirano (klá:čt 'tlačiti', pó:klej, kná:la)

x < k v skupini kr, km, kt – leksikalizirano (xrá:sta, xrú:ška, xmà:l, là:xta 'lakta' – Gsg.)

< t, d v skupinah tk (dk) – leksikalizirano (krá:xka, sé:roxka, slá:xka, ré:xka)

Zvneči nezvočniki so nastali tudi iz nezvnečih po asimilaciji na sledeče zvneče, nezvneči pa iz zvnečih z ustrezno asimilacijo na sledeče nezvneče nezvočnike.

4.2. ONEMITVE GLASOV

4.2.1. Onemitve nenaglašanih samoglasnikov

Onemeli so nenaglašeni i, ə, ɛ, u, (o), najpogosteje v končnicah in nekaterih priponah, redkeje pa v korenih, navadno v sosesčini zvočnikov.

i

-ina, -inja (drù:šna, fá:ntoušna, jú:žna, lè:tna, pè:ɥkna)

-ica (mà:lca, pá:lca, vɛ:vɔrca, vi:lce, vó:špce)

-ič (bó:šč, zà:nč 'zadnjič')

-ik (jé:sk)

⁴ Izvor j, ŋ, ŋ je podoben kot v škoŋjeloščini, zato glej tudi F. Benedik: Redukcija v škoŋjeloškem narečju, *Jezikoslovni zapiski*, Ljubljana 1991, 141.

- glagolska pripona -i-:
- v nedoločniku glagolov II. in IV. vrste (zgi:nt, grá:pt, nó:st)
- v deležniku na -l f. glagolov II. in IV. vrste (zgi:nla, sí:lila)
- v osebnih oblikah glagolov III. in IV. vrste

	vi:dva	vi:dmo	nò:sva	nò:smo
	vi:tta	vi:tte	nò:sta	nò:ste
vi:d	vi:tta	vi:djo	nò:s	nò:ste
			nò:sjo	

- v velelniku v vseh številih (né:s, nó:s, mé:r, mé:rte)

Za končnice pridevniških oblik glagola velja isto kot za pridevnike.

- v končnicah samostalnika, os. zaimka in pridevnika:

Gsg. f. II	miš
D, L sg. f.	mí:š (mì:š), xí:š, péč
Npl. f. II, m včasih	mí:š, utró:c
Lpl. f. II (dubletno)	míš
Lpl. f. II, m.	mí:šx, ní:tx, u kò:tx 'v kotih'
Ipl. f. I	xi:šam

D, L os. zaimka za 1. in 2. os. in povratnoosebnega zaimka (màn, té:b, sé:b)

Ipl. os. zaimka (z nà:m, z và:m)

Ipl. kaz. zaimka ta in tistih, ki se sklanjajo po njegovem zgledu (s tòm)

Nsg. m. dol. oblike pridevnikov (ta stà:r, ta mlá:d)

D, Lsg. f. (lè:p)

Npl. m. (mè:jčken; dè:lal, nosí:l, plesá:l, ponò:šen, preskørblé:n, skri:t)

G, Lpl. (mlá:tx 'mladih', stá:rx 'starih')

Isto velja za pridevniške zaimke.

– prislovi (dó:l, drè:u, gó:r, snò:č)

– v nedoločniku (dè:lat...)

– posamezni primeri (precé:sja, prí:dga 'pridiga', psà:la 'pisala', pšà:u 'piščal', zdá:r 'zidar', žvâ:u 'žival')

e

-əc (xlá:pc), xlé:pc, kó:nc)

-ək (pé:tk, pé:sk, tó:rk, vò:sk 'vosek')

– posamezni primeri (žbèr 'čeber', žbú:la/čebú:la, dó:ns 'danes', nò:ft 'noht')

č

– glagolska pripona -ě- v del. na -l f. gl. III (vi:dla)

– G, A, (D, L) pridevnika (stá:rga, stá:rmo)

– posamezni primeri (snò:, vó:rx, vē:tt, vi:tt)

u

-ux (kó:šx, tré:px)

– gl. pripona -u- gl. VI v sedanjiku (pé:stjem, škò:djem, vē:rjem)

– posamezni primeri (kpi:la, sxò:, já:pk (< u < ĺ: já:buk < já:buku < já:buuko < já:bou-ko < jábľko)

o

— maskulinizacija (čé:l, kolé:n, lé:t, mlé:k, stopá:l, ví:n, ží:t)

4.2.2. Onemitve soglasnikov

r v skupinah črě, žrě (čë:šna, čë:uļ 'čevalj', čpí:na 'črepinja', žbè 'žrebe', žbòu 'žebelj')

č v skupini šč (gò:ša, í:šem, klé:še, ogní:še, na tàš).

4.3. NAGLAS

4.3.1. Naglasno mesto je kot v izhodiščnem sistemu z naslednjimi razlikami. Naglašena sta e in o, ki sta bila v izhodiščnem sistemu pred naglašeni kratkimi zadnjimi zlogi. Kjer je močan vpliv drugih fleksijskih oblik, je naglas lahko analogično ohranjen oz. ponovno vzpostavljen na zadnjem zlogu. Na naglasno mesto so deloma vplivala tudi razna morfološka izenačevanja.

4.3.2. Dolgi so lahko samo naglašeni samoglasniki.

4.3.3. Intonacija je kot v izhodiščnem sistemu z naslednjimi razlikami. Podaljšani samoglasniki v nezadnjih zlogih so akutirani (krá:va). Samoglasniki, ki so postali naglašeni po premiku naglasa s kratkega zadnjega zloga, so akutirani (žé:na).

PHONOLOGICAL DESCRIPTION OF SELCA SPEECH

Summary

The paper presents a phonological description of the local dialect of Selca in the Selca Valley. While it is a Selca-type dialect, it borders on Upper Carniolan, Škofja Loka, Poljane and Podbrdo dialects. Due to its location, it developed into a separate local dialect, although it is basically Upper Carniolan.

A synchronic phonological description, prosody and the origin of individual phonemes are discussed in the paper, using the Common Slovene phonological system as presented by Tine Logar in *Fonološki opisi* (Sarajevo 1981) as a starting point. Ample exemplification is given throughout the paper. The vowel system is monophthongal. Long stressed vowels are *i*, closed *e*, open *e*, *a*, open *o*, closed *o*, and *u*; short stressed vowels are *e*, schwa *a*, *a*, and *o*; unstressed vowels are *i*, *e*, schwa *a*, *a*, *o*, *u*, and syllabic *l*, *m*, and *n*. Long *i* and *u* are phonetically closer to short vowels. It is very common for some of the original vowels to be elided. The most noticeable feature of the consonantal system is the fact that consonants remain voiced in word-final position.